

AZERBAJCAN'DA BİR EDEBİYAT MECLİSİ

Dr. Erdal KARAMAN

Bakü'de, sonbahardan kalma güneşli güzel bir pazar sabahında, uzun yıllar, Edebiyat meclislerinin yapıldığı "Vahit Payaziya Evi"ni ziyaret etmek için yola çıkıyoruz.

Mihmandarımız Elfayim Aziz, bizi, Bakü Saveti metrosunun önünde karşılıyor. Yolda hem yürüyor hem de kendisinden Azerbaycan'daki meclisler hakkında bilgi alıyoruz. İki yüz yılı aşkın bir süredir, bu ülkede, edebiyat meclislerinin düzenlendiğini, Azerbaycan'ın her bölgesinde farklı farklı edebiyat meclislerinin bugün de yapıldığını Elfayim Bey'den öğreniyoruz. Bu güzel sohbete devam ederken kendimizi Vahit Payeziya binasının yer aldığı parkın önünde buluyoruz.

Sabahın erken saatlerinde birçok şiir sever, tarihi binanın bulunduğu parkta bir araya gelmiş, biraz sonra başlayacak olan şiir meclisine katılmak için sabırsızlıkla bekliyorlar. Haftanın son gününde Bakü'deki şairler, tabiri yerindeyse, yeni eserlerini meslektaşları huzurunda görücüye çıkaracaklar. Böylece yüreklerden sızılıp gelen mısralar, halka sunulmadan önce şairler meclisinde düzeltmeler yapıp eksiklikler giderildikten sonra, halkın haz ettiği kıvama gelecek. Her pazar günü yapılan Edebiyat Meclisi'ne sadece şairler gelmemiş. Edebiyata, şiire düşkün birçok sanatsever de sabahın bu saatlerinde tarihi mekânda şiir ziyafetini kaçırmamak için yerlerini almışlar.

Mihmandarımız Elfayim Aziz'den öğrendiğimize göre "Vahit Payaziya Evi"nin bulunduğu parkın tarihi bir yönü var. Rusların, Azerbaycan'ı işgal ettikleri dönemde, Rus Hükümeti, Bakü'ye bir *gubernatır* "vali" atar. Şehri kısa sürede tanımaya çalışan vali, hemen faaliyetlerine başlar. Bakü'nün eşrafını toplayan valinin ilk icraatlarından birisi bu güzel şehre güzel bir park yaptırmaktır. Park için Bakü'nün en güzel ve en uygun yerinin seçilmesi gerekmektedir. Vali, parkın yerini belirlemek için çalışmalarına başlar. Adamlarına bir koyun kesmelerini ister, onlar da istenilen koyunu hemen keserler. Koyun eti birkaç parçaya ayrıldıktan sonra, onun emriyle, Bakü'nün park yapılabilecek farklı farklı yerlerinde ağaçlara asılır. Aradan birkaç gün geçtikten sonra vali, adamlarıyla birlikte koyun etlerinin asıldığı yerleri kontrol etmek için yola çıkar. Sırasıyla bütün park yerleri eşrafla birlikte ziyaret edilir. Zevat meraklı bakışlar altında valinin ne yapacağını kestirmeye çalışır. Park yerlerindeki asılan etler teker teker indirilir, etlerden kokanlar, bozulanlar işaretlenir. Asıldığı parklar da birer birer terk edilir. Vali ve beraberindekiler "Vahit Payeziya Evi"nin bulunduğu yere gelirler. Buradaki et kontrol edildiğinde diğer parklardaki ete göre daha az bozulduğu görülür. Vali, denize birkaç yüz metre uzaklıktaki bu güzel mekânın park yapılmasını emreder. Kısa sürede farklı yerlerden verimli topraklar parka getirilir. Zemin güzelce hazırlandıktan sonra, sıra, yeni park yerinin ağaçlandırılmasına gelir. Değişik cinsteki ağaçlar parka dikilir. Ağaçlar bu güzel mekânda kök salar. Parkın adı da Rus valinin şerefine "Gubernatır Bağı" olarak tarihe geçer. Bakü'nün en güzel yerlerinden birinde yapılan park, yıllarca Rus valinin adıyla anılagelir. Azerbaycan bağımsızlığının kazanınca, burasının adı Azerbaycan'ın ünlü şairi Vahit'in simine atfen "Vahit Payeziya Evi" şeklinde değiştirilir.

Rus valinin kendisine has yöntemiyle tespit ettiği bu parka girdiğimizde ağaçların ihtişamlı duruşu, yüzümüze hafiften bir buse konduran ılık ve tatlı bir rüzgâr adeta biraz önce anlatılanları tasdik etmekte, valinin park seçiminde ne kadar isabetli bir karar verdiğini desteklemektedir. Tarihi park, şehrin merkezinde olmasına rağmen burada

şehrin sıkıcı ve boğucu havası yerine, daha rahat ve ılık bir hava hâkim. İri gövdeleriyle yılların izini üzerlerinde taşıyan ağaçlar, parkın dört bir tarafına yaydığı dallarıyla, çocuklarına, şefkat kollarını açan bir anneyi andırıyor.

Meclisin başlamasına yarım saate yakın bir süre var. Parktaki dev gövdeli ağaçların altına yerleştirilen masalardan birisine oturuyoruz. Kısa bir süre sonra çaylarımız geliyor. Burada çay içmenin ayrı bir zevk olduğu hemen fark ediliyor. Masamız hemen sanat erbabı insanlar, şiir severler, tarafından dolduruyor. Gelenlerin ekseriyetinin şair olduğu gözden kaçmıyor. Aynı zamanda rejisörlerin, ressamların da bu güzel mekânın müdavimlerinden olduğunu yanımıza gelenlerden anlıyoruz. Bakü'nün sanat nabzını tutan birçok aydın bugün bu güzel mekânda edebiyat meclisine katılmak için yavaş yavaş parkta toplanıyorlar. Sonbahardan kalma bu güzel günde çaylar yudumlanırken sohbetlerin konusunu şiir ve edebiyat üzerine kuruluyor. Son zamanlarda yazılan güzide şiirler okunuyor. Sohbetimizi süsleyen şiirler eşliğinde vaktin nasıl geçtiğini fark edemiyoruz. Parktaki masalardan insanların, yavaş yavaş, parkın ortasında tek katlı eve doğru yönelmeleri, programın başlamasına çok az vakit kaldığını gösteriyor. Biz de diğerleri gibi meclise katılmak için harekete geçiyoruz.

İçeri girdiğimizde genç yaşlı, kadın erkek, birçok şiir severin, yerlerini aldıklarını görüyoruz. Meraklı bakışlarla meclisi izlemeye başlıyorum. İlk defa geldiğim edebiyat meclisinin nasıl geçeceği, burada neler yapıldığı merakımı daha da ziyadeleştiriyor. Salona girdiğimizde altmış yetmiş yaşlarında bir şahıs bizi güler yüzle karşılıyor. Herkesin ortasında bir masada oturan bu kişinin meclisi yöneten birisi olduğu hemen fark ediliyor. Salondakilerin görebileceği bir yerde, kendisi için ayrılan bir masada oturan şahsın şair Hekim Gani olduğunu öğreniyoruz. Türkiye'den olduğumuzu söyleyince bize karşı teveccühü fark edilir derecede artıyor.

Hekim Gani, bizim mecliste olmamızdan dolayı memnuniyetini ifade ettikten sonra, adet olduğu üzere, Fuzuli'den bir şiir okuyarak meclisi açıyor. Fuzuli'nin şiirleri bu meclislerin baş tacı olması, ilk okunan şiirin de ondan seçilmesi bu meclislerin önemli ayrıntılarından olduğunu öğreniyoruz. Fuzuli'nin şiiriyle girizgâh yapan Hekim Gani, ilk beyitten itibaren gazeli büyük bir şevkle şerh etmeye başlıyor. Ses tonunun yavaş yavaş yükselmesi dikkatlerden kaçmıyor. Hekim Gani, büyük bir aşkla, şevkle şiirleri okumaya ve yorumlamaya devam ediyor. Beyitlerde anlatılan düşünceler birer birer içi incilerle dolu bohçalar gibi dinleyicilere açıldıkça, şairlerin takdir uyandıran bakışları da her beytin şerhinde anlatılan nüanslara paralel olarak artıyor. Hekim Gani, meclisin nabzını çok iyi kontrol ediyor. Meclisteki insanların hayret ve imrenme hislerinin sergilendiği bakışlara göre sesi daha da heyecanlı bir hal alıyor. Salondaki herkes pür dikkat yaşlı şairi dinliyor.

Hekim Gani'nin hayatını, Fuzuli'ye hasrettiğini mihmandarımızdan öğreniyoruz. Rehberimiz, Hekimin, Fuzuli'nin bütün şiirlerini ezbere bildiğini ekleyince, kendisinin, neden bu kadar ilgiyle dinlendiğini, meclise hâkim olmasının sebebi daha iyi anlaşılıyor. Arapça ve Farça'yı da iyi bilen usta şair, şiirlerdeki bu dillerden geçen tamlamaları ve kelimeleri ustaca açıklıyor, şairin ne demek istediğini, hangi sanatı maharetle kullandığını dinleyicilere birer birer aktarıyor. Dikkatli bakışlar ve hayranlık ifade eden gözler altında tecrübeli şair, Fuzuli'nin şiirini tamamlıyor.

Fuzuli'nin şiirini yorumladıktan sonra, Hekim Gani, meclisin ikinci oturumunu açıyor. Bu defa sıra, şairlerin, belki buraya gelmeden birkaç saat önce, gönüllerinden süzülüp gelen şiirleri okumaya geliyor. Şair, eserini, hazuruna okumadan önce şiirin

yazılış sebebi anlatılıyor. Akabinde, eser, jest ve mimiklerle, hepsinden önemlisi hissiyat da katılarak, şairlere ve sanatseverlere takdim ediliyor. Bugünkü mecliste okunan şiirlerin konusunu Karabağ oluşturuyor.

Karabağ denilince yüzlerdeki ifadeler hemen değişiyor, bu defa, biraz önce meclisteki tebessümlerin hâkim olduğu hava gidiyor, yerini, mahzun, kederli, düşmana karşı kin dolu bakışlar alıyor. Şairler, bu mecliste Azerbaycan'ın en güzel mekânlarından biri olan, yurdun güzel köşesini, Karabağ'ı, yüreklerinden kopup gelen şiirlerle anlatıyor. Azerbaycan'ın güzide beldesi Karabağ; Ermenilerin sinsî oyunları, düşmanların bir cephede ittifakları, sisli ortamın verdiği avantajla Azerbaycan'dan sökülüp alınır. Bir oldubittiye getirilerek vatandan koparılan bu güzel topraklardan zorla göçe zorlanır binlerce Azerbaycan Türk'ü.

Oldukça zor şartlar altında, çadırlarda, yurt odalarında, derme çatma evlerde kalan mülteciler, hayattan tamamen kopmamışlar. Yurtlarından göçe zorlanan Karabağlılar, bir ümidin verdiği aşkla, şevkle yarınlar için güzel hayaller kurarak zorlukların üstesinden gelmeye çalışıyorlar. Şiire edebiyata düşkün olan Azerbaycan halkı, bu dramatik durumu mısralarına taşımış. Vatanın güzel beldesinin koparılması şairlerin yüreğine köz gibi düşmüş. Sözü ettiğimiz mahzun durum Azerbaycanlı şairlerin mısralarında aksi seda bulmuş. Mültecilerin kaldıkları çadırlar üzerinde esen bir rüzgâr, toprağa doğru eğilmiş bir gülün mahzun ve kederli hali, akşamüstü güneşin gurubu, ilkbaharda bir tomurcuğun açılmaya yüz tutması, nişanlı bir gencin cepheden şehit olduğuna dair gelen acı bir haber Karabağlı şairin duygularını harekete geçirmiş. Bu durum mısralarla mücessem bir hal almış.

Sözü ettiğimiz şiirlerde, vatan anlatılır, hasretin kokusu tüter burçu burçu. Karabağ şiirlerinde bazen kaybedilen bir yakın için yakılan bir ağıdın hüznü burkar yürekleri, bazen çocukken, bu güzel yurttan, doya doya yaşanan bir günün özlemi. Artık hasretin özlemin sonu gelmez bu dizelerde. Hele hele dinleyenler arasında bir de bu dertten mustarip gönüller varsa, bu meclisteki hava sizi derinden yaralamaya yeter de artar bile. Evet, neticede, şiirlerde işlenen tema, anne nefesi kadar sıcak, anne şefkati kadar efsunlu bir değer, vatan olunca, mecliste estirilen hava da bu minvalde değişiyor.

İlk şiirini okuması için Senem Sebayel adında hanım bir şaire söz veriliyor. Herkes, pür dikkat, şiirini sunmak için sahneye çıkan şairi dinliyor. Senem Hanım önce şiirinin, sebep-i vücudunu anlatıyor hazırına. İlk dinlediğimiz bu şiirin hikâyesi kalbimizi burkuyor:

Karabağ savaşı başlamadan önce iki genç nişanlıdır. Bir ümitle evliliğe doğru ilk adımlarını atarlar. Fakat bu nişandan kısa bir süre sonra Azerbaycan'ın bağrında bir cephe açılır. Kapanması çok zor olan bir yara gibi. Nişanın süresi ister istemez uzatmak zorunda kalırlar. Vuslat için bin bir ümitle başka baharlar terennüm edilir. Zira vatana namahrem eli uzanmaktadır pervasızca. Genç, her şeyini geride bırakarak yakınlarıyla helalleştikten sonra cepheye gider. Önünde kurtarılması gereken vatan vardır. Karşısında da yıllardır bu topraklar için fırsat gözleyen hain düşman. Cephe gerisinde anne, baba ve nişanlı dört gözle beklerler yiğidinin yolunu, kalpleri güvercin kalbi gibidir bu heyecanlı günlerde. Her geçen gün adeta yıllar gibi uzun sürer, gözler ufukta her gelen odur diye heyecanlanırlar. Burası cephedir her giden sağ gelmez. Bir gün cepheden kendilerine ulaşan "Oğlunuz şehit düştü." haberi herkesi yıkar. Bu haberle birlikte aile sarsılır. Toprak için toprağa düşen bu şehitle birlikte gencecik bir fidan daha koparılır

Azerbaycan'ın has bahçesinden. Ne ilktir, toprak için toprağa verilen şehit ne de son. Günlerce matem havası eser şehit askerin evinde. Gözler nemli, yürekler buruktur haftalarca bu ailede. Kırk gün yas tutulur şehit için. Genç kız gelin olarak gelmek için hayal kurduğu eve bir gün yasa gelir, üzerinde siyah bir elbise, elinde nişanlısı için hazırlanmış üzeri siyah bir bezle örtülmüş bir tepsiyle. Gelin kız, nişanlısının evine yasa gelirken Azerbaycan'da düğünlerde yıllardır yapıla gelen bir adet farklı uygulanır. Azerbaycan'da gençlerin en mutlu günlerinde düğünlerde çalınan "vağzalı" havası bugün, hiç olmadığı şekliyle, yas evinde çalar. Düğünlerin baş tacı olan, her gelin kız baba evinden çıkarken, yeni evine girerken mutlaka çalınan "vağzalı" bu defa farklı bir durumda icra edilir. Mutlu günlerin remzi olan bu hava, bugün şehidin evinde yas için çalmaktadır. Bu manzara birçok Karabağ'ının yüreğini derinden yaralar. Hıçkırıklar düğümlenir boğazlarda. Senem Hanım, şiirle anlatır bu hazin hikâyeyi. "Vağzalı" havasının düğünlerde olduğu gibi değil de tersine çalınmasını ister. Ellerin de müziğin ritmine göre ters yönde hareket ettirilmesini talep eder eserinde. Birçok insan şiirin mısralarına geçilmeden anlatılan bu hikâyeyle hüzünden kana kana aldı nasibini. Sonra da okuduğu şiirden:

VAĞZALIYI TERSİNE ÇAL

El bu toyda havayı ters oynuyor,
Usta! Çevir "vağzalı"yı tersine!..
Kara giyer, gelin kara bağlayır,
Baht aynası çevrilmiştir tersine,
Vağzalıyı tersine çal, tersine!..

Bey otağı bezenir kabir evinde,
Bu ne toydu, çığlık kopmuş elinde?
Gelin-kızın kara xonça¹ elinde,
Toplanmışlar feleyin dert dersine.
Vağzalıyı tersine çal, tersine!..

Düşmanına çeper idi bu şehid,
Bir keçilmez siper idi, bu şehid,
Gen sineli bir er idi bu şehid,
Torpak üste kan çiledi tersine,
Vağzalıyı tersine çal, tersine!..

Söylemedi son sözü anasına,
Yetişmedi sevimli sunasına,
Kan karıştı bu "toyun" kınasına,
Bey tarifi çevrilmişti yasine,

---

¹ Xonça: Nişan ve düğünlerde gelin ve damat adayının birisinin diğerine götürdüğü çeşitli tatlı ve meyvelerden hazırlanan tepsi.

Vağzalıni tersine çal, tersine!..

Allah, bizi kargıyıbdı² kim bele?
Teselli de yüküdü indi bu ele...
Göz yaşını, Senem, tök gile-gile³,
Kol kaldırıb sen de oyna tersine,
Vağzalıni tersine çal, tersine!..

Bu hüznü şiiirden sonra diğeri şairlere söz verildi. Diğeri eserler de mecliste ilgiyle dinlendi. Şair, eserini sunarken, Hekim Gani, şiiirin bir yerinde aniden müdahale ediyor. Kulağa hoş gelmeyen ya da uygun düşmeyen bir ifade oracıkta düzeltiliyor. Ya da, şair tarafından yakanalanan etkileyici ve çarpıcı bir anlatım herkesin nazarına sunuluyor. Şiiirlerin yazılış hikayeleri de anlatılıp okunmaya geçildiğinde, Hekim Gani de sessizce dudaklarının ucuyla şiiirleri tekrar ediyor. Beğenilen şiiire övgü içeren sözler söylenirken, eksik olan şiiirler yumuşak bir üslupla şaire söyleniyor. Şairlerin bu pîr-i fâninin eleştirilerinden hiçbir şekilde etkilenmemesi, uyarıları dikkatli bir şekilde dinlemesi, meclisin adabının çok eski zamanlardan beri yerleşerek geldiğini gösteriyor. "Vahit Payeziya Evi"nde sırayla çıkıyor, şairler huzura. Birer birer okuyorlar genç yaşlı şairler eserlerini bu pazar gününde. İki yüz yılı aşkın bir süredir bu topraklarda, şiiirin ve şairin yurdu Azerbaycan'da bu köklü gelenek daha yıllarca devam edeceğe benzer.

---

² Karqı-: beddua etmek

³ Gile gile: damla damla.